

Periklés

byl nesporně jedním z nejvýznamnějších athénských politiků v období demokracie, hovoří se dokonce o Perikleově období, za něž je pokládána doba ca. od 50. let do počátku peloponéské války, období vrcholného rozkvětu Athén, k němuž Periklés nepochybně výrazně přispěl, i když je třeba třeba kriticky posuzovat dochované prameny, které jsou mnohdy tendenční - kritické i oslavné. Periklés se stal do jisté míry symbolem doby a za ním se do jisté míry ztrácí reálná postava z masa a krve. Někdy je líčen jako jakýsi vladař, který o všem rozhodoval, avšak v realitě svrchovaným nositelem moci byl lid - jak tedy vysvětlit tento rozpor?

K pochopení Perikleovy role v demokratických Athénách je nutno aspoň stručně nastínit historický vývoj Athén k demokracii a charakterizovat toto politické uspořádání:

Po pádu tyrannidy se rozhodující postavou athénské politiky stal Alkmeónovec Kleisthenés, provedl reformy (územní řízy, rada 500) - oslabení aristokracie, posílení vlivu střední vrstvy (hoplítokracie, isonomie, dle Hdt. zavedl demokracii), organizace vojska - stratégové, ostrakismos.

Vliv konfliktu s Persií – archón Themistoklés prosadil výstavbu loďstva; 478/77 založení délského spolku, jehož existence spolku byla zásadní pro vznik demokracie, neboť chudí občané (thétové) byli nepostradatelní jako veslaři na triérách (170 na jedné, celkem 200 i více). Flotila byla nejdůležitější athénskou zbraní, a proto postupně došlo k přechodu k demokracii, a to spolu s růstem jejich sebevědomí.

Efiáltés - 462 reforma, která znamenala vznik plné demokracii. - viz vložené stránky

nyní přikročíme k samému Perikleovi, poté, co jsme v nástinu ath. dějiny dospěli k bodu, kdy Per. vstoupil do ath. politiky - to bylo v souvislosti s Ef. reformou na konci 60. let.

Periklés stejně jako další demokratičtí politici pocházel z aristokratické rodiny (měli zděděné zkušenosti nepostradatelné v politice, lid potřeboval mluvčí svých zájmů), byl synem Xanthippovým (významný politik a vojevůdce v době perských válek). Po matce Agaristé pocházel Periklés z mocné rodiny Alkmeónovců, narodil se někdy kolem r. 500 či později. Podle Hérodota a Plútarcha měla Agaristé sen, že porodí lva - tradice obsahuje mnohé anekdotické či legendární rysy. Z 1. manželství měl syny Xanthippa a Parala, z 2. manželství s milovanou Aspasií měl nemanželského syna Perikleia. Co se týče Aspasiie, poutala velmi pozornost pozdějších autorů, protože dle Plútarcha „byla obdařena takovou schopností a silou,

že si dovedla získat přízeň nejpřednějších státníků a filosofům poskytla znamenitou a hojnou látku k vypravování o její osobě“. Pocházela z Miletu a snažila se získat mocné muže.

„Někteří líčí, že si Periklés vážil Aspasié jakožto ženy moudré a nadané pro politiku. Sám Sókratés leckdy za ní docházel se svými známými a její přátelé k ní vodívali své manželky, aby poslouchaly její řeči, třebaže neprovozovala nijak slušnou a důstojnou živnost, nýbrž zaměstnávala mladé dívky jako hetéry.“

Výchova: Perikleovým učitelem hudby (lyra) byl slavný Damón, avšak hudba byla prý jen zástěrkou pro výuku politiky, neboť D. byl prý sofista. Periklés měl zájem o filosofii – byl prý žák Zénóna z Eleje, ale nejvíce se stýkal s Anaxagorou z Klazomen, zvaným „Rozum“; ten Perikla „naučil důstojnému vystupování, vážnému chápání politických povinností a vůbec povznesl jeho mravní ušlechtilost na vysokou úroveň K tomuto muži choval Periklés nesmírný obdiv, pod vlivem jeho výkladů o věcech nebeských a nadpozemských získal, jak se zdá, nejenom důstojné smýšlení a vznešený způsob mluvy, oproštěný od jakékoli banální a strojené přepjatosti, u něho si osvojil i vážný výraz tváře, již byl cizí smích, i volnou chůzi, způsob odívání volil takový, že při řeči mu roucho vždy zůstalo klidně splývat, přednes jeho byl klidný.“ (Plútarchos)

Periklés vynikal svým řečnickým uměním, v němž neměl sobě rovného, proto také byl zván Olympský, dle jiných však kvůli stavbám, jimiž ozdobil Athény; jiní tvrdili, že kvůli státnickému a vojenskému úspěchům. Jeho politický oponent Thúkýdídés, syn Melésiův o něm prý pronesl: „I když ho v zápase porazím na lopatky, on bude tvrdit, že neprohrál, a přesvědčí o svém vítězství i očitě diváky“ (Plútarchos)

Aby se mohl věnovat plně politice a neztrácel čas soukromými záležitostmi, zorganizoval správu velkého jmění, které zdědil po otci takto: „každoročně ... celou úrodu prodal a pak všechno, co potřeboval k živobytí i pro dům, kupoval na tržišti“. To ovšem nebylo příjemné jeho synům a jejich manželkám, neboť evidence všeho byla velmi přísná, takže jim scházely prostředky na rozmařilé živobytí, třebaže žili v bohatém domě. Vše řídil jediný otrok jménem Euangelos. Jako každý bohatý Athéňan se podílel finančně na leitúrgiích - roku 472 byl chorégem při uvedení Aischylových Peršanů.

Pro podobnost s tyranem Peisistratem se prý dlouho držel stranou politiky, statečně bojoval ve vojsku (to již od konce 70. let), až později, když byl Kimón často mimo Athény jako vojenský velitel, se, ač k demokracii netíhl, přidal se k lidu, aby se vyhnul podezření, že touží po samovládě, a aby získal oporu proti Kimónovi; Dle Plútarcha se zcela vzdal aristokratického

způsobu života, tj.: „V městě ho bylo vidět jen na cestě k agoře a k radnici. Odmítal všechna pozvání k hostinám a nechal všech veselých styků s přáteli, takže po celou dlouhou dobu své politické činnosti nepřišel k žádnému z přátel na hostinu. ... Veselá společnost totiž dovede odstraňovat přehradu veškeré důstojnosti a v družném kruhu se těžkou zachovává zdání vznešenosti.“ I v politice se objevoval na veřejnosti jen při důležitých příležitostech, méně závažné věci přenechával svým politickým souputníkům - jedním byl i Efialtés. Zde Plútarchos zkresluje skutečnost, neboť hlavní postavou protikimónské politiky byl v 60. letech právě Efialtés, Periklés patřil mezi jeho stoupence, až po jeho zavraždění se stal hlavním představitelem demokracie, proti níž stála aristokratická opozice.

Plútarchos líčí aristokratické soupeření Perikleia a Kimóna o přízeň lidu. Kimón rozhodně nebyl stoupencem přílišné moci lidu, naopak preferoval vládu zámožnějších občanů, ale dokázal si kvůli svému velikému bohatství získat na svou stranu chudé občany - rozdával jim každý den obědy, starším lidem rozdával šatstvo a na jeho pozemcích si všichni mohli načesat ovoce. Periklés tak bohatý nebyl, takže si podle Plútarcha musel lid získávat tím, že k němu byl štědrý z veřejných prostředků - začal hradit vstupné do divadla (tzv. theórikon) a platit náhrady za zastávání úřadů, tzv. diety. Také lidu rozdělával půdu v dobytých územích. Dle dnešního stavu bádání je tento výklad do jisté míry sporný, kupř. zavedení theórika se obvykle klade do pozdější doby, na počátek 4. stol., a i u ostatních diet (s výjimkou diet soudců) je doba zavedení veskrze nejasná, protože prameny jsou zde skoupé na informace a někdy si protiřečí. Srovnáním Plútarchova výkladu se starším podáním, které se uchovalo v aristotelské Athénské ústavě, zjistíme, že Plútarchos odsud asi čerpal poučení; ale dozvídáme se zde, že Kimón nezištně zastával veřejné leitúrgie a že potraviny poskytoval příslušníkům svého dému, tedy nikoli všem Athéňanům.

Po Kimónově smrti se stal předákem zámožných Athéňanů, kteří nebyli nakloněni demokracii, jeho příbuzný Thúkýdídés, syn Melésiův, který často kritizoval Periklovu politiku, a to leckdy úspěšně, ale nakonec byl r. 443 ostrakizován. Tehdy začíná období, kdy byl Periklés rozhodující postavou athénské politiky - od 443 až do smrti v r. 429 byl každoročně volen jedním z 10 stratégů. Formálně nijak nad své kolegy nebyl nadřazen, ale dokázal si získat značný vliv - to bylo podmíněno vynikajícím řečnickým uměním, o němž již byla řeč, a prosazováním takové politiky, která vyhovovala zájmům té části athénskému lidu, která se aktivně účastňovala rozhodování ve sněmu. Zdaleka ne všichni Athéňané se mohli aktivně podílet na zasedáních, v zásadě často tam byli přítomni chudší občané z města a z přístavu Peiraiea, jimž dokázal přizpůsobit svou politiku (ta zdaleka tolik neoslovovala attický venkov či některé bohaté občany).

V čem tedy Perikleova politika spočívala? Na rozdíl od Thúkýdida prosazoval politiku budování nám. moci, ovládnutí spojenců v rámci spolku, z něhož se postupně stávala athénská říše (arché). Rozvoj námořní moci přinášel chudým občanům mnohé výhody - sloužili jako veslaři na lodích, pracovali v docích, sloužili v posádkách, získávali půdu jako klérúchové. Podporu dostávali váleční invalidé, sirotci a vdovy po občanech, kteří padli v boji. Athény se staly centrem říše, kam přicházeli mnozí občané spojeneckých obcí - jako členové poselstev, jako účastníci soudních pří, také zde mnozí hledali obživu, neboť v Athénách nastal velký hospodářský rozkvět. Příjmy získávali chudí občané také zastáváním úředních funkcí – o tom svědčí Aristofanova komedie Vosy. K výplatě diet Periklés neváhal využívat i financí z foru od spojenců. Byla z nich dílem hrazena i bohatá stavební činnost, což dle Plútarcha kritizovali jeho odpůrci: „Vzniká prý nutně dojem, že Řekové jsou obětí kruté a tyranské zpučnosti, vidí-li na vlastní oči, jak s jejich vynucenými příspěvky na válku nakládáme tím způsobem, že jako nějaké marnivá žena zlatíme a krášíme své město, ověšující je drahými kameny, sochami a chrámy v ceně tisíce talentů““. Na to Periklés reagoval tak, že Athéňané nejsou povinni skládat spojencům žádné účty, neboť za ně bojují a chrání je před barbary, spojenci sami nebojují, jen odvádějí peníze, a ty Athéňané mohou využívat ve svůj prospěch a pro svou slávu, pokud zajistili obranu spojenců. Stavební práce nesporně přinášely athénským občanům prosperitu, neboť to byl vhodný zdroj výdělků.

Možno říci, že v době míru přinášela Perikleova politika Athénám prosperitu a že se do značné míry podařilo nastolit vnitřní stabilitu obce, protože nehrozily vážné sociální konflikty. Athéňané byli hrdí na své politické zřízení a na svou námořní moc, která jim přinášela četné výhody, o nichž byla řeč. A Periklés byl hlavním strůjcem tohoto stavu, neboť ve sněmu dokázal získat občany na svou stranu. Kolektiv athénských občanů se tak stal jakousi privilegovanou vrstvou v rámci egejského prostoru (elitní postavení posílil i Periklem navržený zákon o občanství 451/50, dle něhož občanem jen ten, kdo má oba rodiče athénskému původu), neboť využíval nejen vlastní athénské zdroje (stříbro z pohoří Laureion, cla, poplatky), ale i nemalé finanční prostředky získané od spojenců. O stavu athénské financí na počátku peloponnéské války hovoří Thúkýdidés – Periklés ve své řeči spoluobčanům vysvětluje, že po vojenské i finanční stránce jsou na tom lépe protivník - kromě jiných příjmů mají Athény 600 talentů (1 talent = ca. 25 kg stříbra) od spojenců ročně, na Akropoli je uloženo 6000 talentů raženého stříbra, dále neražené stříbro, vzácné obětní dary, perská kořist aj.

Právě již současníkovi Thúkýdidovi byla jasná vůdčí úloha Perikla a dokázal náležitě ocenit jeho státnické i vojenské schopnosti: kdyby totiž Athéňané dbali na jeho rady, nemuseli v

pelop. válce prohrát - „Řekl totiž, že Athéňané zvítězí, zůstanou-li klidní, budou-li pečovat o loďstvo, nebudou-li za války rozšiřovat svou říši a nevystaví-li své město nebezpečí.“

Rovněž „po celou dobu, kdy stál v čele státu v míru, řídil jej umírněně a zajistil mu bezpečí, a pod jeho vládou dosáhl největší velikosti.“ Pak si Thúkýdidés klade otázku, co toho bylo příčinou: „Periklés, mocný díky své autoritě, svému rozhledu i naprosté nezištnosti, ovládal lid, aniž jej připravil o svobodu, nedal se jím vést více, než jej sám vedl, protože nemluvil pro jeho potěšení, jak by musel činit, kdyby byl získal moc způsobem hodným odsouzení, ale na základě vážnosti, kterou u něho měl, mohl se stavět proti jeho názorům i za cenu, že vyvolá jeho hněv. Kdykoli zjistil, že si příliš troufají v nepravou chvíli, dokázal je svou řečí postrašit, a když je naopak přepadl neodůvodněný strach, dodával jim zas odvalu. A tak byla v Athénách podle jména demokracie, ve skutečnosti však vláda prvního občana.“ Do kontrastu pak Thúkýdidés dává počínání jeho nástupců, kteří mysleli na vlastní prospěch a ambice a dovedli to tak daleko, že nechali lid reálně rozhodovat, aby se mu zalíbili. Thúkýdidova slova nám objasňují vztah demokracie, kdy lid je svrchovaným nositelem moci, a vedoucího politika, který nutně musí formulovat politický směr, neboť lid sám jako kolektiv toho není schopen. Víme, že i v demokracii dlouho politickými mluvčími byli právě aristokraté, kteří měli zděděné zkušenosti. Mnozí se postavili do služeb nového režimu, protože dokázali ocenit jeho přednosti - kupř. i ostrý kritik demokracie zvaný Starý oligarcha ve své Athénské ústavě (Ps.- Xenofón) dokázal ocenit výhody, které přinášela vláda nad mořem a nad spojenci. Perikleova autorita tak spočívala v jeho schopnosti přesvědčit lid ve sněmu o správnosti svých návrhů - ostatně athénské úspěchy mu dávaly za pravdu, i když i tak byl leckdy kritizován a byly zde snahy ho zdiskreditovat.

Co se týče zahraniční politiky, prosazoval Per. pevnou kontrolu spojenců, rozšiřování athénské moci ve Středomoří i Černomoří i posilování obranyschopnosti Athén. Byla dokončena výstavba tzv. dlouhých zdí, které spojovaly Athény s přístavem, a tvořily tak velkou pevnost; v ofensivní politice stál sám jako velitel zpočátku spíše stranou, ale roku 454 se zúčastnil úspěšného tažení kolem Peloponnésu až do Akarnánie, to bylo součástí vojenských střetů se Spartou a jejími spojenci. Athéňané měli převahu na moři, ale protivník zase na souši, takže po střídavých úspěších a neúspěších obou stran byl r. 446/5 sjednán mír na 30 let, „jehož podmínky ovšem nebyly dodrženy. V r. 449 byl uzavřen tzv. Kalliův mír s Persií, ale Athéňané neměli v úmyslu rozpustit svůj námořní spolek. Periklés poté hodlal posílit postavení Athén tím, že se v Athénách měl sejít panhellénský kongres na počest vítězství nad Peršany; byla vyslána poselstva do všech řeckých obcí, ale pro odpor Sparty se mnozí odmítli zúčastnit, takže plán ztroskotal. Periklés usiloval i o posílení athénské zájmy

v západním Středomoří - na místě zničené Sybaridy v jižní Itálii inicioval založení panhellénské osady Thúrie (ca. 444/43, za účasti významných osobností - Hérodotos, Empedoklés či Prótagorás). Periklés měl později rozhodující slovo i při přípravách války proti Spartě, kdy byl strůjcem taktiky námořní války a zásobování Athén po moři, což bylo spojeno s vyklizením attického venkova a shromážděním venkovanů mezi dlouhé zdi. Ve stísněném prostoru však propukla zhoubná epidemie. Pod dojmem tohoto nepříznivého vývoje byl Periklés r. 430 zbaven úřadu stratéga a musel zaplatit peněžitou pokutu. Později byl r. 429 rehabilitován, ale vzápětí zemřel.

V pozdější tradici byl Periklés pokládán za hlavního strůjce kulturního rozmachu klasických Athén. Stýkal se prý s mnoha významnými osobnostmi umění a myšlení, které tvořily jakýsi „perikleovský kroužek“, k němuž dle tradice patřili dramatik Sofoklés, historik Hérodotos z Halikarnássu (dle účasti na založení Thúrií zvaný též Thúrios), již zmíněný hudebník a politický myslitel Dámón a filosof Anaxagorás z Klazomen, sofist Prótagorás z Abdéry a sochař Feidiás. Z výčtu jmen je patrné, že v Athénách působilo - dlouhodobě či krátce - mnoho cizinců z různých částí řeckého světa, neboť Athény je přitahovaly - mohli zde uplatnit své umění, získat klientelu či šířit své myšlenky. Z dalších slavných osobností uveďme jen ve velmi úzkém výběru všestranného autora Ióna z Chiu, který vedle tragédií psal i historická díla a napsal své paměti, dále je to Stésimbrotos z Thasu, který alegoricky vykládal Homéra a napsal spisek „O Themistoklovi, Thúkýdidovi a Perikleovi“, kde se o nich nevyjadřuje vždy lichotivě, údajně též filosofové Parmenidés a Zénón z Eleje a někteří další filosofové, kteří jsou uváděni do kontaktu se Sókratem. Zejména tam však působili mnozí sofisté, profesionální učitelé moudrosti, kteří se mj. věnovali řečnickému umění, jehož bylo v demokracii velmi zapotřebí. Kromě zmíněného Prótagora zde působil slavný Gorgiás z Leontín (až od r. 427), Prodikos z Keu a Hippiás z Élidy. S Athénami je spjat dílem i život architekta Hippodama z Míléty, který se podílel na výstavbě přístavu Peiraieus a navrhl prý plány pro Thúrie. Také mnozí sochaři nacházeli v Athénách obživu - zmiňme jen slavného Krésila z Kydónie na Krétě, který vytvořil slavný Perikleův portrét v přilbě.

S Perikleem antičtí autoři spojují i velkolepou výstavbu v Athénách i na jiných místech Attiky - a vskutku památky z této doby patří k vrcholům antického umění. Měly do značné míry normativní charakter, a proto jsou označovány pojmem „klasický“. Periklés ovšem s výstavbou nezačal - její počátky jsou spojeny s Kimónem (obnova agory: tholos, kruhová budova prytanů, a búleutérion pro zasedání rady 500, a zejména slavná stoá poikilé s nástěnnými malbami Polygnóta a Mikóna, které oslavovaly Athény jako vítěze nad barbary v řecko-perských válkách). Za Kimóna či až za Perikleia vznikl Héfaistův chrám (zv. Théseion)

nad agorou, který byl jako první zbudován z mramoru. Za Perikleia došlo k obnově chrámů zničených Peršany. V centru pozornosti byla zejména obnova Akropole - zejména chrámu patronky města Parthenónu, který v letech 447 - 438 v dórskému slohu s iónskými prvky postavili architekti Iktínos a Kallikratés. Jeho sochařskou výzdobu navrhl dle tradice Feidiás a vytvořil ji se svou dílnou. Motivy sochařské výzdoby jsou oslavou Athén. Feidiás je rovněž autorem chryselefantinové sochy bohyně v nadživotní velikosti. Ve 30. letech architekt Mnésiklés postavil propylaje, po Perikleově smrti vzniklo ještě Erechtheion a chrám Athény Níké. Za Perikleia byly zbudovány i další stavby - zvl. obřadní síň pro mystéria v Eleusíně (telestérion) či ódeion pod Akropolí.

Vrátíme-li se k okruhu Perikleových přátel, významné místo mezi nimi dle tradice zaujímal Feidiás, jenž v 50. letech nejprve vytvořil pro Perikleia sousoší jeho otce Xanthippa spolu s básníkem Anakreontem, který v Athénách pobýval ke konci vlády tyranů. Poté ho prý Periklés pověřoval tvorbou soch pro athénskou obec (Athéna Promachos na Akropolí, Athéna Lémnia). Podle Plútarcha řídil Feidiás všechny stavební práce na Akropolí, „měl ve všem hlavní slovo, a jak jsme už řekli, dozíral na všechny ostatní umělce pro své přátelství s Perikleem. Tento vztah vynesl Feidiovi závist a Perikleovi pomluvu. Říkalo se totiž, že Feidiás kryje schůzky vznešených žen s Perikleem pod záminkou, že se přicházejí dívat na jeho dílo.“ Dále Plútarchos uvádí, že těchto pomluv se chopili komičtí básníci a dále je rozváděli, např. že Perikleův přítel Pyrilampés pěstuje exotické ptactvo jen proto, aby Periklés mohl posílat jako dar pávy těm ženám, o něž se zajímal.

Perikleovo politické postavení v Athénách bylo dlouho pevné, dokázal řídit stát směrem, který pokládal za správný. Situace se poněkud změnila koncem 30. let, kdy se r. 433 vrátil z vyhnanství Thúkýdídés, syn Melésiův, a kdy se začínaly vyostřovat vztahy se Spartou. Protiperikleovská opozice sílila, avšak neměla dost odvahy na to, aby vznesla žalobu přímo na něho. Proto se snažili oslabit jeho pozici útoky proti jeho přátelům - jak píše Plútarchos, Feidiás byl Perikleovým přítelem, a proto „chtěli na jeho osobě vyzkoušet lid, jak by se asi stavěl k případné žalobě Perikleia“. Feidiás byl obviněn ze zpronevěry zlata při tvorbě sochy Athény Parthenos, avšak ta nebyla prokázána, neboť zlato bylo možno ze sochy sejmut a převážet, dále byl obviněn z bezbožnosti, protože na štítě sochy Athény Parthenos ve scéně amazonomachie znázornil sám sebe jako Daidala v řemeslnické zástěře a Perikleia jako Thésea, což bylo chápáno jako rouhání. Podle Plútarcha byl Feidiás uvržen do vězení, kde

onemocněl a zemřel, případně byl otráven. Tomu však odporuje ta skutečnost, že je doložen jeho pobyt v Olympii koncem 30. let.

Útoky směřovaly i proti jiným Perikleovým přátelům - proti Anaxagorovi, jenž byl obviněn na základě Diopeithova (vykladač věštných znamení) usnesení o bezbožnosti, z té byla obviněna i Aspasié. Anaxagoras se zachránil útekem do Lampsaku, v případě Aspasié se „Perikleovi podařilo dosáhnout osvobozujícího rozsudku, ale musel za ni před soudem prolít mnoho slz a snažně se soudců doprošovat“ (Plútarchos).

Závěrem můžeme konstatovat, že Periklés nesporně patřil k nejvýznamnějším politikům demokratických Athén, jeho vliv spočíval v osobní autoritě a obratné politice, kdy dokázal vystihnout potřeby občanů shromážděných ve sněmu, takže i přes snahy odpůrců se mu dlouho dařilo prosazovat své politické záměry.